

MYTHS ABOUT APHRODITE AT THE IMAGES ON THE WORKS
OF ART DISCOVERED IN THE BLACK SEA NORTH REGION

Aphrodite is one of the most favorite personages of the ancient folklore and literature. Monuments of fine arts allow finding out what myths about the goddess were known in the ancient states of the Black Sea North Region. The populations of Bosporos, Olbia, and Chersonesos were acquainted with the story of the birth of Aphrodite, her lovers Hermes, Adonis and Dionysus, her children Eros, Priapos and Hermaphrodite, her attendants Peitho, Himeros and Pothos. The local tradition represents the goddess now as Urania Apaturia, the patron of civil community and navigation, now as the goddess of love and beauty accompanied by her favorite son Eros. Two different graphic images of the goddess correspond to these series of myths. The cycle of the legends about Aphrodite is connected with the legend about Eros and Psyche, which was symbolic: aspiration for the harmony of the spiritual and physical needs and overcoming obstacles in achieving this. Judging by the archaeological finds from the Black Sea North Region this legend finds its 'fertile field' only on Bosporos. The widest variety of legends about Aphrodite also existed there, which resulted from the fact that the goddess had a more important place in the Bosporan pantheon if compared to the pantheons of the other states of this region.

The analysis of over a hundred monuments of fine arts has shown that some legends were widespread in the ancient states of the Black Sea North Region, others were known only to educated and prosperous Hellene. To the former belong the myths about the birth of the goddess and her sons Eros and Priapos, to the latter — stories about Aphrodite weaving the thread of human life, about her relations with Dionysus and Adonis, as well as the illustrations of the myths related in epic poems.

Д.Н. Козак

ДО ПРОБЛЕМИ ПОХОДЖЕНН СЛОВ'Н
У ДНІСТРО-ДНІПРОВСЬКОМУ МЕЖИРІЧчі

Статтю присвячено етнокультурним процесам на території між Західним Бугом, Дністром і Дніпром протягом I тис. н. е.

У 1980-х рр. сформувалася українська (київська) школа археологів-славістів. Після довготривалого періоду широкомасштабних польових досліджень набула закінченого вигляду концепція щодо походження та ранньої історії слов'ян. У той час активно досліджувалися пам'ятки ранньосередньовічного періоду на Дністрі (Баран 1988; 2004); було виявлено і доволі повно вивчено не відомий раніше пласт пам'яток I—II ст. н. е. на Поділлі та Волині (зубрицька культура) (Козак 1991; 1994; Козак, Оприск, Шкоропад 1999; Козак, Прищеп, Шкоропад 2004); у Подесенні та Подніпров'ї розкопано низку нових поселень та могильників пізньозарубинецької та київської культур (Терпиловський 1984; Терпиловський, Абашина 1992). У серії монографій (Етнокультурная карта ... 1985; Славяне Юго-Восточной Европы ... 1990) згадані матеріали отримали глибоку культурно-хронологічну й етноісторичну інтерпретацію, що дало змогу створити узагальнювальну характеристику етнокультурних процесів на території між Західним Бугом, Дністром і Дніпром протягом I тис. н. е.

© Д.Н. КОЗАК, 2006

Зіставлення нових археологічних даних з письмовими джерелами дало можливість пов'язати ці процеси з динамікою європейської історії.

Методологічною основою київської концепції є положення, згідно з яким становлення слов'ян відбувалося поетапно протягом тривалого часу шляхом інтеграції з іншими етнічними групами: балтами на півночі і сході, іраномовними племенами на півдні, германцями на заході і фракійцями на південному заході.

До III—II ст. до н. е. слов'янський етнос формувався переважно між Одрою і Віслою, охоплюючи також територію Волині в ареалах лужицької, поморської та кльошової культур. Із виникненням зарубинецької культури ареал давньослов'янської історії поширився на межиріччя Вісли й Дніпра, а західні регіони опинилися під впливом германських культур.

З рубежу III—II ст. до н. е. до середини I ст. н. е. одним із найбільших культурно-етнічних утворень на території України були зарубинецькі племена, доволі складний генезис та етнічний склад яких і на сьогодні остаточно не з'ясований.

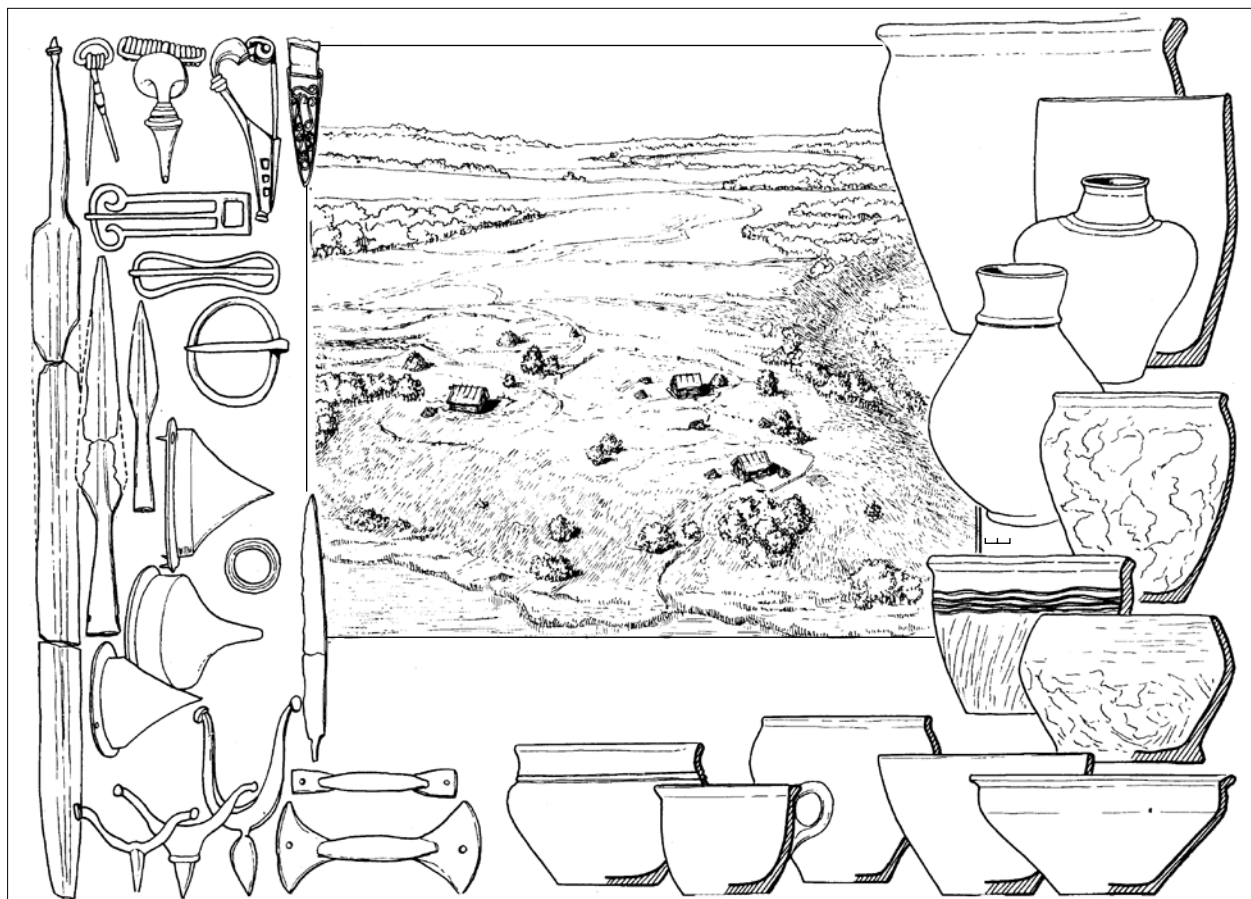

Рис. 1. Комплекс матеріальної культури пшеворських племен Західної України в першій чверті I тис. н. е.

Перший дослідник зарубинецької культури В.В. Хвойка був упевнений, що її створили слов'яни. Ця інтерпретація домінувала у працях Є.В. Махно, Е.О. Симоновича, Є.В. Максимова (Максимов 1982, с. 181).

Інший погляд на зарубинецьку культуру висловив німецький археолог П. Рейнеке, який з огляду на її зовнішню подібність до пшеворської культури доводив їх германське походження. Найпопулярнішим прихильником цієї ідеї залишається Д.А. Мачинський (Мачинський 1966, с. 38).

К.В. Каспарова на основі аналізу певних категорій археологічного матеріалу дійшла висновку, що носіями зарубинецької культури були кельто-фракійці (бастарни) і кельто-іллрійці, інтегровані з місцевими групами населення (Каспарова 1984). Подібні погляди поділяє і С.П. Пачкова (Пачкова 2004, с. 9—39).

Цих прикладів достатньо, щоб довести складність визначення етнічного змісту зарубинецьких пам'яток. Така ситуація, очевидно, відображає реальну історичну ситуацію останніх століть до н. е., часу масових міграцій великих груп людей, коли легко взаємодіяли кілька споріднених або ж зовсім чужих етнокультурних груп, утворюючи нові формування.

Отже, можна припустити, що слов'янський

етнос відігравав у зарубинецькій культурі певну, можливо, домінуючу роль, формуючись у взаємодії з низкою інших етнічних компонентів. Зарубинецька культура стала важливим, а можливо, одним із головних компонентів археологічних культур (зубрицької, пізньозарубинецької, київської), творців яких можна ототожнювати з історичними давньослов'янськими племенами. Це дає підстави для оцінки ролі зарубинців у процесі слов'янського етногенезу, не менш активними учасниками якого були носії пшеворської культури, особливо у її східній частині. На відміну від основного масиву, переважно германізованого, волино-подільські пшеворські пам'ятки відрізняються значущістю компонента поморсько-кльошової культури (Козак 1994) (рис. 1).

Ця складова займає чи не провідне місце у зарубинецьких старожитностях, особливо у поліській групі. Проте до цього часу в археологічному матеріалі не простежено якихось помітних контактів між пшеворськими і зарубинецькими групами населення в період розвитку їхніх культур. Ситуація різко змінилася на початку — в середині I ст. н. е., коли, за збігом певних обставин (експансія сарматів, екологічні катаклізми, можливо, скорочення внутрішніх резервів розвитку), розпалася зарубинецька

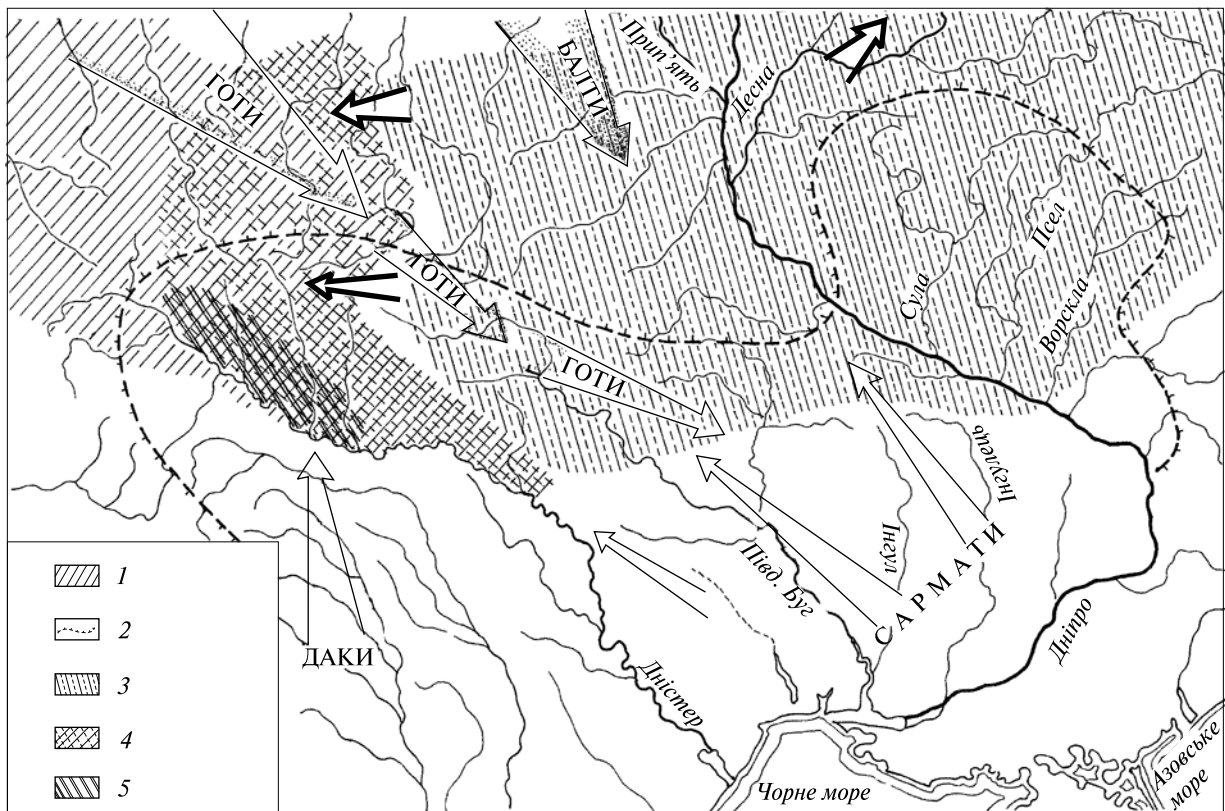

Рис. 2. Карта етнокультурної ситуації на території України в першій чверті I тис. н. е.: 1 — пшеворська культура на території Польщі; 2 — межа черняхівської культури у III ст.; 3 — пізньозарубинецькі культурні групи; 4 — зубрицька культура; 5 — липицька культура

культура, що спричинило економічну і політичну нестабільність у регіоні від Буга і Дністра до Дніпра. Середньодніпровське населення відійшло до Південного Побужжя, Подесення і Подніпров'я, а його місце зайняли окремі сарматські групи. По Тясмину, Росі й до Стугни з'явилися численні багаті кургани. У ці ж райони із заходу проникають носії пшеворської культури. Очевидно, усі прийшли групи, а також зарубинецькі общини, що залишилися на своїх землях, підпорядковувалися сарматам.

З археологічних матеріалів випливає, що поліські зарубинці мігрували переважно у Подністров'я. Приплив нових значних мас людей із Полісся призвів до руйнування тут племінних та родових зв'язків, зміни місць існування, освоєння нових земель, здебільшого внаслідок витіснення дакійців із території Середнього Подністров'я.

За цих умов формувалися інші племінні й міжплемінні утворення, іншого вияву набули матеріальна і духовна культура. На нашу думку, саме у той час переважно завершилося становлення ранньослов'янського венедецького етносу, центр якого перемістився до західних областей сучасної України і на Дніпровське Лівобережжя, які не постраждали від сарматської експансії.

На Подністров'ї та Волині до кінця I ст. н. е. викристалізувалася зубрицька культура, в основі

якої лежав синтез місцевої групи пшеворської і зарубинецької культурно-етнічних спільнот.

На той час на Подніпров'ї і Подесенні існували змішані зарубинецько-балтські, зарубинецько-пшеворські та зарубинецько-сарматські пам'ятки, переважну більшість населення яких очевидно склали нащадки зарубинецьких племен (рис. 2).

Згідно з письмовими джерелами, ці спільноти слід пов'язувати з племенами венедець. Що ж відомо з писемних джерел про давніх слов'ян?

Початкові етапи діяльності давніх слов'ян як сформованого етносу проходили, очевидно, у глибинах Європейського континенту, на територіях, віддалених від цивілізаційних осередків того часу. Саме тому давні історики, політики, географи, які вивчали або ж цікавилися варварським світом, подають щодо слов'ян скупі, уривчасті і до того ж суперечливі інформації.

Для розуміння проблеми етногенезу слов'ян важливою є інформація історика VI ст. Йордана про те, що групи слов'янського народу, відомі у його час під різними назвами, у давнину мали одну спільну назву «венедець» (Йордан 1960, с. 119). Відштовхуючись від цього повідомлення, розглянемо всі відомі нам дані щодо венедець.

Найранішу згадку цього етноніму на Європейському континенті зафіксовано у листах

римського історика I ст. до н. е. Помпоніума Мелита в працях історика початку I ст. н. е. Плінія Старшого. Ці автори пишуть, що римський проконсул у Галії отримав у дар від германців двох «індів» (венедів), яких негода занесла до їх берегів на Балтійському узбережжі. Багато вчених розглядають цей епізод як свідчення проживання венедів-слов'ян на берегах Балтики вже у I ст. до н. е. (Пліній 1991, с. 31).

На думку дослідників, достовірнішою є згадка про венедів Плінія Старшого (помер у 79 р.), який, описуючи народи Прибалтики, згадує сарматів, венедів, скірів і гіррів. Дані Плінія ґрунтуються на матеріалах експедиції римського флоту в гирло Вісли, опубліковані римським істориком Філемоном (Пліній 1991, с. 3).

Значно змістовніше пише про венедів римський історик Тацит, який у праці «Германія» подає єдиний у давній літературі детальний опис не лише території венедів, а й характерних рис їхнього життя та побуту. Зокрема, венеди, на відміну від сарматів, будували житла, тобто були осілим землеробським народом. Вони носили щити, були вправними воїнами — вели активні воєнні дії з певкінами і феннами, застосовуючи при цьому виважену тактику. Хоча Тацит окремо й не пише про територію венедів, зазначаючи лише, що вона розташована на схід від германців, утім описуючи діяльність венедів, досить точно її окреслює — це простори між феннами і певкінами, щодо яких вони чинили розбій. Дослідники встановили, що певкіни проживали у гирлі Дунаю і, можливо, над Дністром, уздовж східних відрогів Карпат, й ідентифікують їх з добре відомими за письмовими джерелами племенами бастарнів. Фени жили на північ від балтів за Двиною і верхньою Волгою, а германці — на захід від Вісли.

Отже, згідно з описом Тацита, венеди у I ст. н. е. займали територію на схід від Вісли, на південь від балтів і фенів та на північ від певкінів (бастарнів). На думку Г. Ловмянського, на сході ареал венедів сягав лівого берега Дніпра, оскільки лінгвісти простежують контакти слов'янської мови з племенами Приазов'я — спалами (звідси архаїчне слов'янське слово «ісполін») (Jowmianski 1963, с. 364).

Про слов'ян згадує (уже під їх власною назвою, хоча й деформованою) й учений із Александрії Птолемей (90—170 рр.) у праці «Географія». Крім племен, що проживали південніше від венедів, Птолемей називає і народи від Прибалтики й далі на схід: галінбів, сидинів, ставанів, аланів (Птолемей, III, 58). Багато вчених, починаючи з М.В. Ломоносова і В.М. Татищева, ототожнювали назви «ставани» і «слов'яни». На думку Г. Ловмянського, ці народи могли бути пов'язані із торговим шляхом від Балтійського

до Азовського моря, що існував у I—II ст. Г. Ловмянський локалізував ставанів у Середньому Подніпров'ї і Подесенні. На його думку, цю назву вживали купці, які вели торгівлю між народами Прибалтики й аланами (Jowmianski 1963, с. 63—365).

Більш пізню згадку про слов'ян-венедів зафіксовано у дорожній карті римських купців — «Певтингерових таблицях», датованій другою половиною III ст., у якій венеди локалізовані на північ від Карпат, на Подніпров'ї, а також у гирлі Дунаю. Цей документ розглядають як доказ заселення слов'янами Подунав'я уже у пізньоримський час.

З аналізу письмових джерел можна зробити висновок, що венеди-слов'яни на межі ер жили на землях сучасних Полісся і Волині, та Середнього Подніпров'я. У II—III ст. венеди зайняли землі, що належали нащадкам бастарнів і дакійцям, а також освоювали простір у гирлі Дунаю.

Виходячи з археологічних і письмових даних, вважаємо, що історію давніх слов'ян, на відміну від історії їх пращурів, праслов'ян, потрібно починати з I ст. н. е., тобто з часу появи згадок про них у письмових джерелах. Останній факт може означати, що саме в той період давньослов'янські племена стали настільки сформованою етнополітичною одиницею, що були помічені й виділені серед численних народів Європи. Найвагоміші свідчення про давніх слов'ян залишив Корнелій Тацит, який називав їх венедями. Археологічним еквівалентом тацитових венедів, на наш погляд, є носії зубрицької і пізньозарубинецької культурно-етнічних спільнот I—II ст., виявлені й досліджені лише в останні десятиріччя на Подністров'ї, Волині, Середньому Подніпров'ї і Подесенні.

Назва «венеди» збереглася за слов'янами і в III—IV ст. Як зазначає Страбон, венеди розділилися на кілька груп: слов'ян, антів і венедів. Археологічним еквівалентом перших двох є празько-корчацька і пенківська культури, поширені на території України.

Отже, історію давніх слов'ян можна розділити на венедський (I—IV ст.) і слов'яно-антський (V—VII ст.) періоди. У венедському, очевидно, слід виділити ранньо- (I—II ст.) і пізньовенедський (III—IV ст.) етапи, перший з яких відповідає існуванню венедів у рамках зубрицької і пізньозарубинецької культур, а другий — часу функціонування черняхівської культури.

Зубрицька культура була поширена на території Подністров'я і Волині, а на заході вона межувала з германськими племенами, на півдні — з дакійцями, на півночі — з балтським етнічним субстратом.

Зубрицькі племена проживали на невеликих поселеннях у напівземлянках чи наземних глинобитних житлах (рис. 3). Поховальний обряд

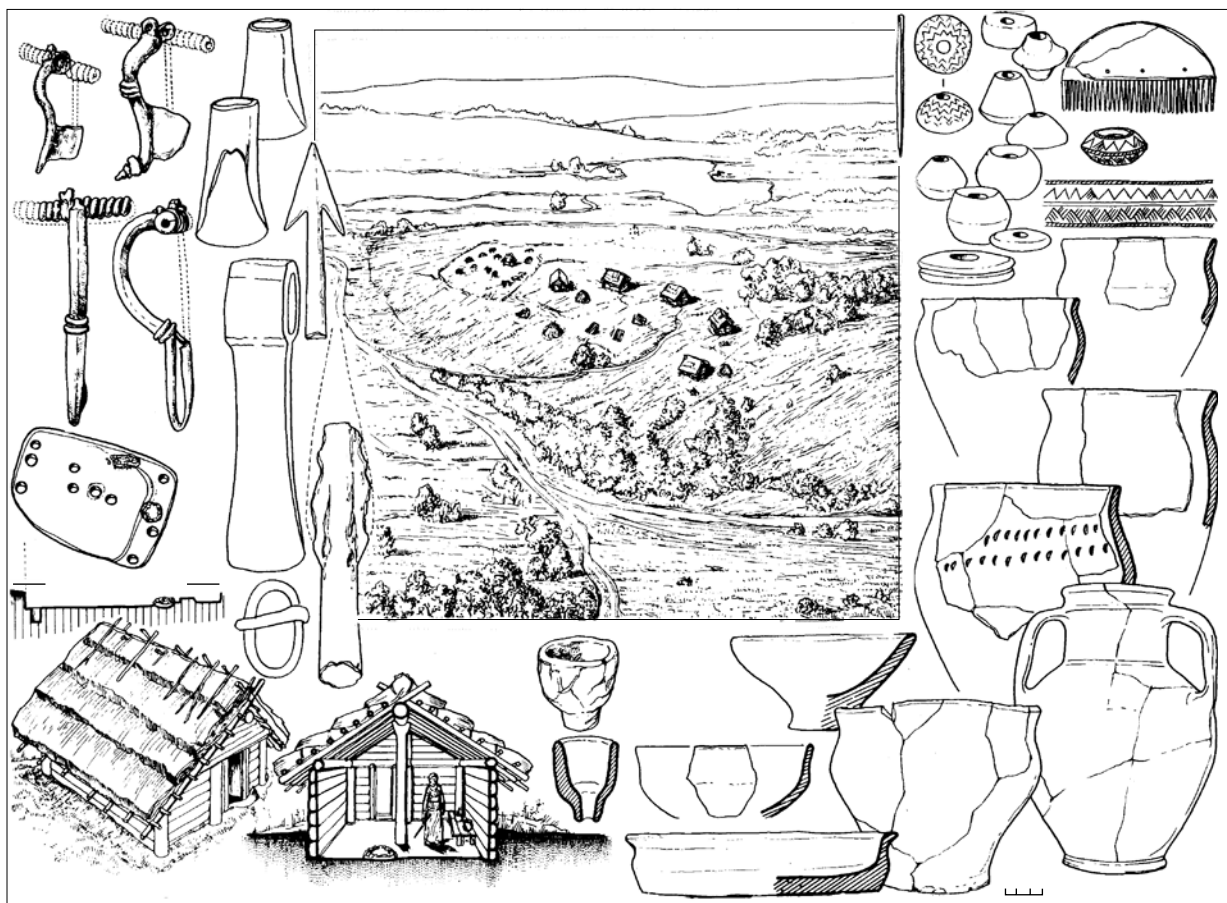

Рис. 3. Комплекс матеріальної культури венедів (зубрицька культура) на Подністров'ї (II—III ст. н. е.)

не відомий. У вжитку був глиняний посуд (горщики, миски, кухлики, диски-сковорідки), виліплений ручним способом. З другої половини I ст. венеди Подністров'я почали користуватися гончарним посудом липицької культури, через століття — горщиками і мисками провінційно-римських зразків. З інших предметів, знайдених у великій кількості на зубрицьких поселеннях, помітними є ті, що пов'язані з виробництвом, землеробством і ремеслами. Унікальною для населення України того часу є млинярська споруда з кількома приміщеннями, жорнами, ямами і зерноховищами, виявлена на поселенні Пасіки-Зубрицькі.

Зубрицька культура виникла в результаті складних етнокультурних процесів на території України у другій половині I ст. н. е., початок яких збігається із часом, коли на Поліссі, як і в інших регіонах, розпалася зарубинецька культура. За результатами археологічних досліджень, значна частина зарубинецьких племен мігрувала на південь, на землі Західної Волині й Поділля, зупиняючись на існуючих тут пшеворських поселеннях, вступаючи у тісні контакти і змішуючись з їх жителями. У цьому регіоні відсутні «чисті» зарубинецькі пам'ятки, як, наприклад, на Південному Побужжі. Очевидно, за-

рубинецькі племена рухалися з Полісся невеликими розрізненими сімейно-родовими групами і не створювали окремих поселень.

Чисельність населення збільшилася тут у 2,5—3 рази, в результаті чого з'явилася велика кількість нових поселень, а багато людей мігрувало у Середнє Подністров'я і далі на південь, у регіон Буджацького степу. На Подністров'ї зарубинці долучилися й до дако-пшеворського інтеграційного процесу, який фіксується з початку I ст. н. е. Із середини I ст. на дако-пшеворських поселеннях і могильниках з'явився кількісно помітний зарубинецький компонент (Ремезівці, Верхня Липиця, Болотня) (рис. 4). Ця обставина може свідчити про наявність культурно-етнічних контактів між зарубинцями, пшеворцями і дакійцями, що привело до синтезу їхніх культур. На усіх поселеннях Подністров'я використовували аналогічні форми ліпного посуду, гончарні посудини липицького типу, були поширені однакові прикраси і деталі одягу (фібули, пряжки, намиста), предмети побуту (ножі, замки, прясла), землеробські й ремісничі інструменти.

На початку II ст. зафіксовано значне нівелювання окремих культурних елементів, що зумовило формування власне зубрицької культури.

У III ст. зубрицькі пам'ятки Подністров'я поступово трансформувались у старожитності

так званої черняхівської культури, відомої за дослідженнями В.Д. Барана у Ріпневі II, Черепині, Дем'янові (Козак 1982, с. 31—48).

Зіставлення керамічних комплексів обох груп пам'яток показало, що вони відрізняються лише за кількістю гончарного посуду провінційно-римського типу. Якщо на зубрицьких пам'ятках II — першої половини III ст. вона становить 10—20, то на черняхівських пам'ятках — 30—60 %. Ліпний посуд однаковий, ідентичні й способи житлового і господарського будівництва.

Знаряддя праці, побутові предмети, прикраси, інші категорії матеріальної культури на пам'ятках черняхівського типу набагато різноманітніші й досконаліші, що пояснюється вищим рівнем соціально-економічного розвитку їх носіїв. Звідси можна зробити висновок, що старожитності III—IV ст. із Подністров'я засвідчують подальший розвиток матеріальної культури венедів на якісно новому етапі (пізньовенедському) їх культурної, соціально-економічної еволюції у рамках черняхівської культурно-етнічної спільноти.

Менш вивченими є етнічні процеси у I—II ст. на сході України після розпаду зарубинецької культури (Терпиловський 2004, с. 21—35). Досить очевидною є різновекторність міграцій населення: зарубинецького — на Південне Побужжя, Подесення і на схід Дніпровського Лівобережжя, пшеворського — із заходу на Середнє Подніпров'я, балтського — на південь, сарматського — на північ. За цих умов сформувалося кілька локальних груп пам'яток, носіями яких були різноетнічні спільноти. Усі ці пам'ятки дослідники об'єднують у пізньозарубинецьку культуру, яку датують другою половиною I—II ст.

Кожна з груп цієї культури не є безпосереднім продовженням зарубинецьких старожитностей, за винятком, можливо, пам'яток на кшталт Лютіжа на Середньому Подніпров'ї, але кожна з них має зарубинецький компонент.

З огляду на це ми маємо підстави говорити про специфіку становлення венедського етносу на Подніпров'ї: асиміляцію балтського етнічного компонента, що ілюструють змішані юхновсько-зарубинецькі пам'ятки типу Почепа і Гринів, на яких, окрім зарубинецьких, зафіксовано елементи культури штрихованої кераміки. Асимілятивні процеси венедів з носіями пшеворської культури (очевидно, змішаного венедо-германського населення) і сарматами відображають матеріали поселень Південного Побужжя і пам'яток Подніпров'я типу Картамишево-2 і Терновки-2.

У результаті взаємодії усіх зазначених етнічних груп наприкінці II—III ст. сформувалися пізньовенедські старожитності київської культури (Терпиловський 2004, с. 21—35).

Незважаючи на низку спільних елементів у східно- і західновенедських культурах, між

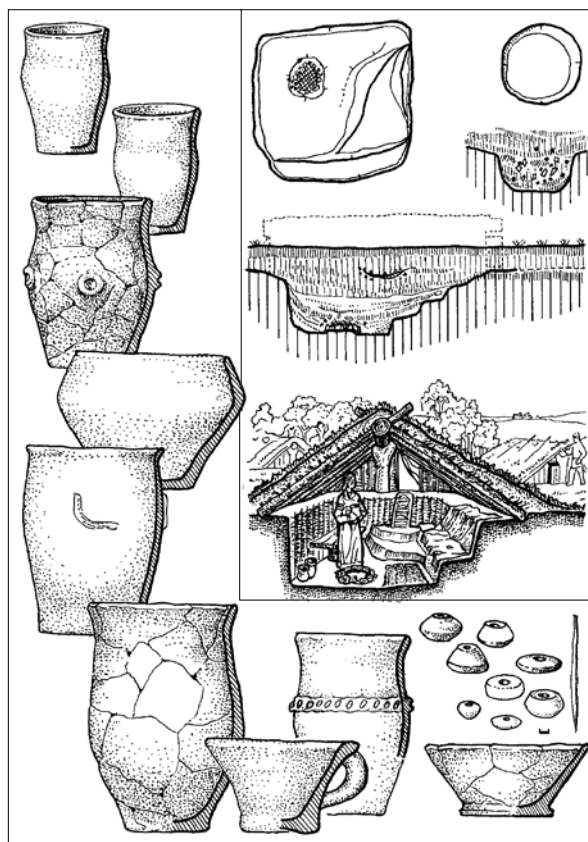

Рис. 4. Комплекс матеріальної культури дакійців (липицька культура) на Подністров'ї (I—II ст. н. е.)

ними є певні відмінності, обумовлені різними контактами і впливом субстратного населення. Так, венедські групи Подніпров'я вступали в асимілятивні процеси переважно з балтським населенням і сарматами, а давні слов'яни Подністров'я і Волині тісно взаємодіяли з дакійцями і германцями. Ці розбіжності, чітко зафіксовані на пам'ятках другої половини I ст., значною мірою нівелюються у II ст. — періоді стабільного життя у лісостеповій смузі України.

У той час слов'яни розвивали традиційні види ремесел і вдосконалювали способи обробітку ґрунту. На Подніпров'ї, Волині, а також Поділлі виникли значні металургійні осередки, що працювали на ринок. Слов'яни західного регіону почали використовувати у господарстві нові, більш ефективні, знаряддя праці (залізний наральник, ротатійні жорна, сокиру з горизонтальним обухом, напилек, токарний верстат), які запозичили у населення римських провінцій, можливо, через посередництво дакійських племен Подністров'я. Археологічні матеріали фіксують тісний, дедалі більший зв'язок між слов'янськими групами Волині, Поділля, Подніпров'я, уніфікацію і політичну консолідацію слов'ян на землях між Дністром і Дніпром. Саме в той час виникли і почали набирати обертів торговельні відносини слов'ян із римськими провінціями і центрами (Ольвія, Тіра), які потребували необмеженої

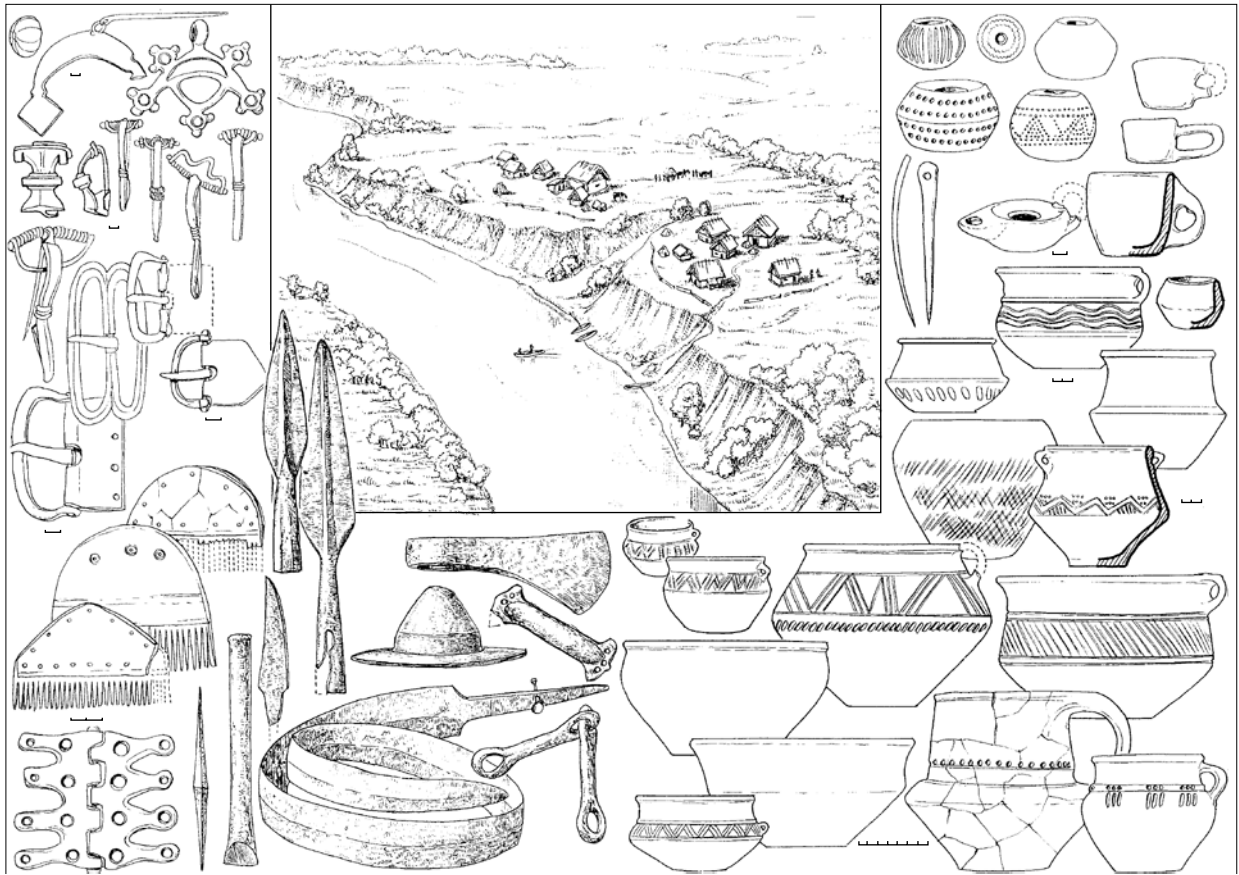

Рис. 5. Комплекс матеріальної культури готів на Волині (кінець II—IV ст. н. е.)

кількості хліба, м'яса та інших продуктів сільськогосподарства. Торгівля значною мірою стимулювала економічний розвиток слов'ян, особливо землеробство і скотарство.

Цей важливий у історичному розвитку слов'ян процес було порушено в останній чверті II ст. різкою зміною етнополітичної ситуації, спричиненої навалом готів (Козак 1991; 2004) та інших германських племен, які, розселившись до кінця III ст. практично по усій території України, розірвали єдність слов'янського світу (рис. 5). Слов'янські племена сконцентрувалися компактною масивом переважно на західній і східній околицях своїх колишніх земель — на Подністров'ї і Подесенні.

Підкоривши місцеві племена і встановивши контроль над торговими шляхами, готи стали стрижнем черняхівської культури, поліетнічність якої не викликає сумніву, адже серед її носіїв, окрім германців і слов'ян, дослідники називають скіфо-сарматів і дакійців. На околицях черняхівського регіону виникли периферійні культури — вельбарська, карпатських курганів, київська, а також культура типу Дем'янова на Подністров'ї — спадкоємниця зубрицької культури.

Носіями двох останніх утворень були нащадки венедрів, описаних Тацитом. На відміну від дніст-

ровських венедрів, слов'яни Подесення і Верхнього Подніпров'я, віддалені від провінційно-римських осередків, сприймали досягнення останніх лише з середовища черняхівської культури.

У цілому, пізньовенедські племена в ареалі черняхівської культури не мали чітко визначеного культурного комплексу, а як і інші етнокультурні групи Південно-Східної і Центральної Європи, сприйняли модель, створену під впливом провінційно-римської культури. При цьому слов'яни більше, ніж інші племена, зберегли на «черняхівському» етапі розвитку свої етнографічні риси, зокрема ліпний посуд і специфічні житла, що особливо чітко проявилось на Подністров'ї і Подесенні. Варто звернути увагу на відсутність у цих регіонах змішаних готослов'янських археологічних комплексів. Разом з тим відомо достатньо пам'яток із гото-фракійськими, гото-сарматськими і гото-пізньоскіфськими елементами, що може свідчити про постійно складні відносини між германцями і венедами, що виключало міжетнічні контакти. Цей факт підтверджується і письмовими джерелами, у яких наголошено на напружених відносинах між готами і венедами (Йордан 1960).

Аналізуючи етнічний розвиток слов'ян у пізньовенедський період, не можна не згадати про культуру карпатських курганів, що об'єднала певну кількість слов'янських і дакійських

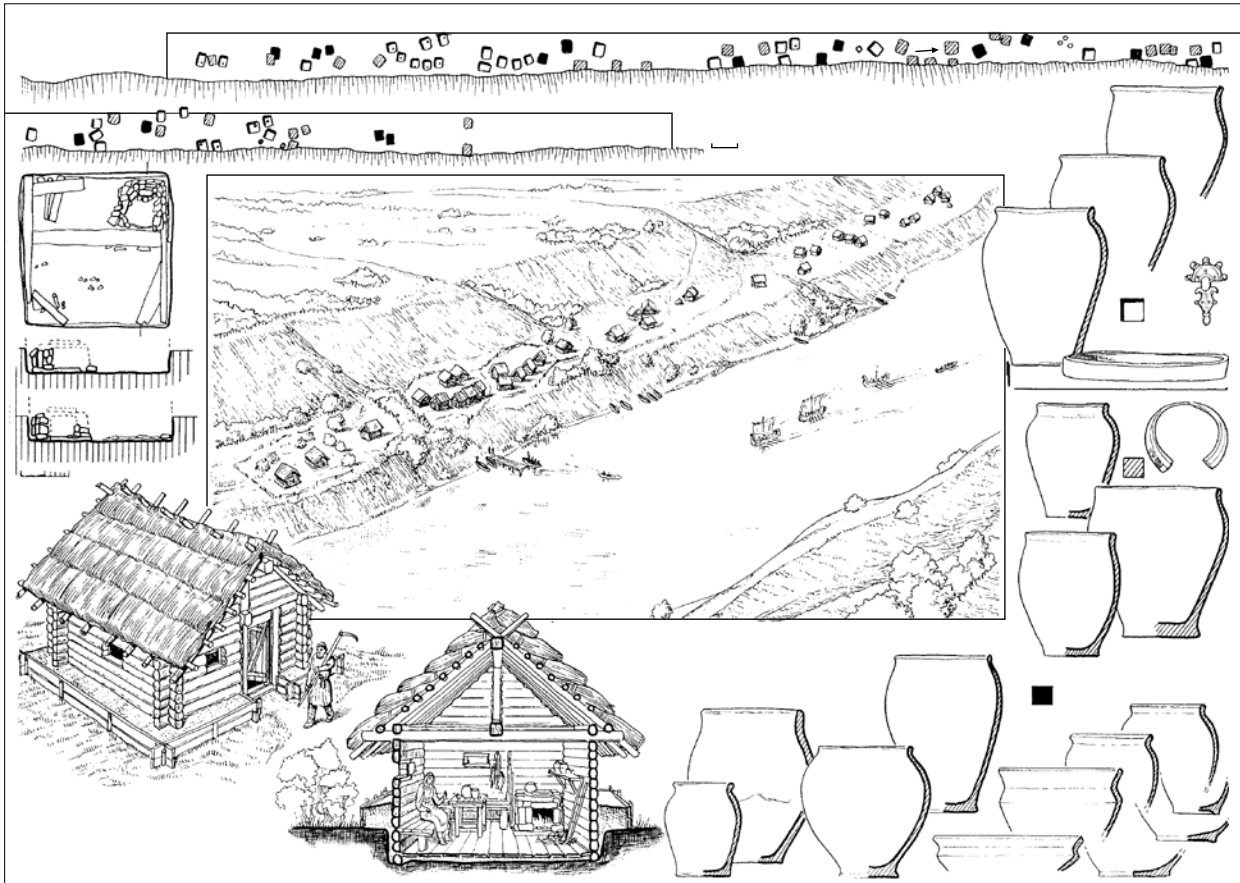

Рис. 6. Комплекс матеріальної культури склавинів (корчацька культура) на Подністров'ї (за матеріалами досліджень В.Д. Барана біля с. Рашків Чернівецької обл.)

племен. На думку дослідників цієї культури (М. Смішко, Л. Вакуленко), на пізньому етапі її розвитку запанували слов'янські елементи, прогресуючи до кінця IV ст. Це може бути свідченням асиміляції слов'янами Подністров'я решток дакійських племен Прикарпаття, що розпочалася ще в I ст.

Наприкінці IV ст. у результаті вторгнення в Україну гунів і активізації слов'яно-готських війн германці залишили її. Зникли вельбарська та черняхівська культури у Дністро-Дніпровському межиріччі, а готські пам'ятки збереглися лише в Криму.

На території України залишилися лише її корінні жителі — слов'яни, які стояли на порозі

нового, не менш складного, етапу свого етнокультурного і політичного розвитку.

На базі київської культури, а також пам'яток черняхівського типу Подністров'я і подібних їм пам'яток інших регіонів України сформувалися ранньосередньовічні культурні утворення слов'ян — корчацька, пеньківська, колочинська культури. У багатьох писемних джерелах слов'ян того часу називали антами і склавінами (рис. 6).

Накопичивши у сприятливих умовах V ст. достатньо сил, слов'яни у VI ст. потужним потоком вторглися у Південно-Західну і Західну Європу, ставши разом із Візантійською імперією та аварами головною політичною силою континенту.

Баран В.Д. Пражская культура Поднепровья (По материалам поселений у с. Рашков). — К., 1988.

Баран Я.В. Слов'янська община. — Київ; Чернівці, 2004.

Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. — К., 1991.

Давня історія України. — К., 2000. — Т. 3.

Йордан. О происхождении и деяниях готов. — М., 1960.

Козак Д.Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е. — IV ст. н. е.). — К., 1991.

Козак Д.Н. Пам'ятки давньої історії Волині у с. Линів. — К., 1994.

Козак Д.Н. Пам'ятки давньої історії Волині у с. Городок. — К., 1999.

Козак Д.Н., Прищепя Б.А., Шкоронад В.В. Давні землероби Волині. — К., 2004.

Козак Д.Н. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї та Західному Побужжі. — К., 1984.

- Козак Д.Н. Пшеворська і черняхівська культури у Верхньому Подністров'ї та Західному Побужжі // Археологія. — 1982. — Вип. 37. — С. 31—48.
- Каспарова К.В. Зарубинецкая культура в хронологической системе культур эпохи латен // АСГЭ. — 1984. — Вип. 25. — С. 31—38.
- Максимов Е.В. Зарубинецкая культура на территории УССР. — К., 1982.
- Мачинский Д.А. О происхождении зарубинецкой культуры // КСИА АН СССР. — 1966. — Вып. 107. — С. 3—8.
- Пачкова С.П. Про формування фібульного комплексу зарубинецької культури // Археологія давніх слов'ян. — К., 2004. — С. 31—38.
- Плиний. Естественная история // Свод древнейших письменных известий о славянах. — М., 1991. — Т. 1.
- Птолемей. География // Латышев В.В. Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе. — СПб., 1983. — Ч. 2.
- Тацит Корнелий. О происхождении германцев и местоположении Германии / Соч. в 2-х т. — Л., 1970. — Т. 1.
- Терпиловский Р.В. Ранние славяне Подесенья III—IV вв. — К., 1984.
- Терпиловский Р.В. Славяне Поднепровья в первой половине I тыс. н. е. — Lublin, 2004.
- Терпиловский Р.В., Абашина Н.С. Памятники киевской культуры. — К., 1992.
- Этнокультурная карта территории УССР в I тыс. н. э. — К., 1985.
- Jowmianski H. Poczatki Polski, t.1. — Warszawa, 1963.

Одержано 10.06.2005

Д.Н. Козак

К ПРОБЛЕМЕ ПРОИСХОЖДЕНИЯ СЛАВЯН В ДНЕСТРО-ДНЕПРОВСКОМ МЕЖДУРЕЧЬЕ

По убеждению автора, историю древних славян следует начинать с I в. н. э. — времени появления исторических данных о них. Речь идет о сообщении Тацита, в котором описывается местопребывание и некоторые характеристики племен, известных ему под названием «венеды». Большинство исследователей считает этноним «венеды» самым древним самоназванием древних славян.

Археологическим эквивалентом венедов является зубрицкая культура Волыни и Подолья, а также позднезарубинецкие памятники Среднего Поднепровья, которые сформировались на основе интеграции зарубинецкой и пшеворской культур. Основание последних — поморско-клевшевая культура. Продолжением культурного развития зубрицкой культуры являются памятники черняховского типа Поднепровья и киевской культуры Поднепровья. Именно они стали основным субстратом раннесредневековых славянских памятников корчакской и пенковской культур.

D.N. Kozak

TO THE PROBLEM OF ORIGIN OF THE SLAVS IN THE INTERFLUVE OF THE DNISTER AND DNIPRO RIVERS

The author believes that the history of ancient Slavs should be started from the 1st c. AD, which is the date of the first historical data about them. The matter concerns Tacitus' report about the location and some descriptions of the tribes known as *Venedes*. Most of scholars consider ethnonimus "*Venedes*" to be the oldest self-name of ancient Slavs.

The archaeological equivalent of *Venedes* is Zubrytska culture of the Volyn and Podillya regions, as well as Late Zarubynetsi monuments of the Middle Dnipro River region, formed as a result of integration of Zarubynetska and Pshevorska cultures. The base of the two latter is Pomorsko-Klyoshova culture. The sequel of the cultural development of Zubrytska culture is the monuments of Chernyakhiv type of the Dnister River region and of Kyiv culture of the Dnipro River region. These are those which have become the main substrate of Early Mediaeval Slavonic monuments of Korchakska and Penkivska cultures.